Journal of Theory & Practice in Curriculum
Vol.6 (3); 2016, 121-142

دو فصلنامهٔ نظریه و عمل در برنامهٔ درسی
سال سوم، شمارهٔ ۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۴، ۱۴۲-۱۲۱

تحلیل محتوای میزان توجه به ابعاد هفت‌گانهٔ اهداف مصوب در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران

Content Analysis of Persian Literature Textbooks of High School based on Approved Seven-Goal Dimentions

حسن نجفی [۱]. دکتر مهدی سبحانی نژاد. [۲]. دکتر رضا جعفری هرندی [۳]

H. Najafi, M. Sobhani Nejad (Ph. D), R. Jafari Harandi (Ph. D).

چکیده: هدف پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل میزان توجه به ابعاد هفت‌گانهٔ اهداف مصوب در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطهٔ ایران است. روش پژوهش توصیفی از نوع تحلیل محتوا بوده و رویکرد آن نیز کاربردی است. جامعهٔ آماری پژوهش، کلیهٔ کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطهٔ در سال تحصیلی ۹۳- ۱۳۹۲ است که با توجه به ماهیت موضوع پژوهش و محدودیت جامعهٔ آماری از نمونه‌گیری صرف نظر شده، کل آن‌ها به عنوان نمونه در نظر گرفته شده‌اند. ابزار اندازه‌گیری چک لیست تحلیل محتوای محقق‌ساخته بوده و نتایج پژوهش با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌اند. عمده‌ترین نتایج پژوهش بیان‌گر آن است که: ۱. از مجموع ۲۶۵۶ مرتبه توجه به ابعاد هفت‌گانهٔ اهداف مصوب، پایهٔ اول با ۶۳۷ فراوانی یا ۲۴ درصد، پایهٔ دوم با ۶۳۴ فراوانی یا ۲۳/۹ درصد، پایهٔ سوم با ۵۰۸ فراوانی یا ۱۹/۱ درصد و پایهٔ چهارم با ۸۷۷ فراوانی یا ۳۳ درصد؛ به ابعاد و مقوله‌های مورد بررسی پرداخته‌اند. ۲. بُعد فرهنگی و هنری با ۷۳۰ فراوانی یا ۲۷/۵ درصد، بیش‌ترین و بُعد اقتصادی با ۷۱ فراوانی یا ۲/۷ درصد، کم‌ترین توجه را به خود اختصاص داده‌اند.

واژگان کلیدی: دوره متوسطه، اهداف مصوب، کتاب درسی ادبیات فارسی، تحلیل محتوا.

Abstract The aim of the present study is to analysis the content of persian literature textbooks based on approved seven-goal dimention in Iranian high schools. Its method is descriptive with content analysis. The population of the study is the textbooks of Persian literature in high school in the 1392-93 academic year that with regard to research's nature and limitation in numbers of textbooks, all of them have been selected as the study sample. The data gathering tool is check list which was made by researcher. The research results were analyzed by Indicators of descriptive statistics. The main results indicate that: 1. from total 2656 frequencies consider to approved seven-goal dimensions, first grade with 637 frequencies or 24%, second grade with 634 frequencies or 23.9%, third grade with 508 frequencies or 19.1% and forth grade with 877 frequencies or 33%, considered the mentiond dimentions. 2. The Artistic and cultural dimension with 730 frequencies or 27.5% located in the highest rank and the economic dimension with 71 frequencies or 2.7% is the lowest rank.

Keywords: High School, Approved Goals, Persian literature Textbooks, Content Analysis.

۱. دانشجوی دکتری مطالعات برنامه درسی دانشگاه علامه طباطبائی
رایانامه: hnajafih@yahoo.com
۲. دانشیار دانشگاه شاهد تهران رایانامه: msnd47@gmail.com
۳. استادیار دانشگاه قم رایانامه: rjafarih@gmail.com

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹٤/۰۳/۲٤، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹٤/۱۲/۰۸

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

مقدمه

تعلیم و تربیت نردبان ترقی جوامع انسانی است و با ملاحظهٔ کشورهای پیشرفته، نقش پررنگ آموزش‌وپرورش در رسیدن به توسعه نمایان می‌گردد. دستگاه تعلیم و تربیت در هر کشوری برای آن که بتواند نقش مهم خود را ایفا کند، نیازمند ملاحظاتی است. از جمله این ملاحظات، اتخاذ اهداف و آرمان‌های صحیح با توجه به شرایط کشور و تجزیهٔ این اهداف به اهداف خردتر در سطوح مختلف آموزش‌وپرورش است. تعیین و تعریف هدف‌ها برای تعلیم و تربیت وظیفه‌ای مهم و همراه با خلاقیت است که مستلزم توجه دقیق به داوری‌های ارزشی است (مقدم‌زاده، ١٣٩٣: ٨٦). هدف‌های تربیتی در ذات خودِ تعلیم و تربیت قرار دارند و از نظر پیشینه، همزاد تعلیم و تربیت هستند. در واقع همان گونه که تعلیم و تربیت مهم‌ترین مسئلهٔ زندگی بشر بوده و راه رسیدن به سعادت او نیز در گرو تربیت است، اهداف تعلیم و تربیت نیز مهم‌ترین موضوع در جریان تعلیم و تربیت می‌باشد (شکوهی، ١٣٨٧: ٣٦).

در فرایند برنامه‌ریزی درسی، عنصر هدف، نقش بسیار اساسی و جهت دهنده به همهٔ فعالیت‌های تربیتی و آموزشی دارد و پس از آن، عنصر محتوا به عنوان هستهٔ مرکزی برنامه‌های تعلیم و تربیتی همواره مورد توجه فلاسفه، عالمان و مربیان بوده است. چنین توجهی ناشی از این حقیقت است که هر اندازه اهداف تعلیم و تربیت جامع باشد و همهٔ نیازهای فراگیران و جامعه را در بر گیرد، بدون داشتن محتوایی مناسب امکان تحقق این اهداف وجود نخواهد داشت (ملکی، ١٣٩٣: ٨٢). منظور از محتوای یک برنامه درسی، دانش سازمان‌یافته و اندوخته شده، اصطلاحات، واقعیات، حقایق، قوانین، اصول، روش‌ها، مفاهیم، ایده‌ها و مسائل مربوط به همان مادهٔ درسی می‌باشد (فتحی‌واجارگاه، ١٣٩٠: ١٧١).

محتواها باید بر اساس ملاک‌ها و استانداردهای برنامه‌ریزی درسی، تهیه و تدوین گردند. از جملهٔ این ملاک‌ها می‌توان به تطابق محتوا با اهداف مصوب[1] اشاره نمود. مقصود از اهداف مصوب، مقاصد رسمی و از پیش تعیین شده است که برنامه‌ریزان درسی در مرحلهٔ طراحی در خصوص آن‌ها تصمیم‌گیری کرده و آن مقاصد به عنوان نقاط مطلوب رسمیِ مورد نظر باید در خلال فرایند برنامه‌ریزی درسی به وسیلهٔ محتوای برنامهٔ درسی تعقیب و حاصل شوند (سبحانی‌نژاد، طیبانی، ١٣٨٥: ٣). آیزنر در آثار خود ضمن تأکید بر انتخاب محتوا، صریحاً تطابق آن با اهدافِ از پیش تعیین شده را به

[1]. Explicit Goals

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

عنوان یکی از ملاک‌های اساسی در انتخاب محتوا در نظر می‌گیرد (میرزابیگی، ۱۳۸۹: ۱۷۵). از سوی دیگر، مقصود از تحلیل محتوا[1] نیز روش مطالعه و تحلیل ارتباط‌ها به شیوهٔ کمّی است که طی مراحل متعدد انجام می‌شود و کتاب‌های درسی به عنوان اسنادی هستند که می‌توانند با بهره‌گیری از آن بررسی شوند (جعفری‌هرندی، میرشاه‌جعفری، ۱۳۸۹: ۱۰٤). خلخالی (۱۳۸۱) اعتقاد دارد، از آنجا که کتاب درسی در ایران مظهر تحولات برنامهٔ درسی و محور آموزش و سنجش به شمار می‌رود، نارسایی‌های آن در عمل از بنیادی‌ترین معضل‌های نظام آموزشی محسوب می‌شود. در همین راستا، الکین[2] (۲۰۰۲) بیان داشته است که کالیفرنیا و دیگر ایالات بزرگی که به گزینش و انتخاب کتاب درسی می‌پردازند، در حال بهسازی شیوه‌های ارزشیابی خود هستند. این بهسازی به سمت همخوانی بیشترِ کتاب‌های درسی با هدف‌های کلی برنامهٔ درسی، برای هر موضوع درسی سوق یافته است تا از این رهگذر، ناشران کتاب‌های درسی به تولید کتاب‌های منسجم‌تر و هماهنگ‌تر با نیازهای برنامهٔ درسی روی بیاورند.

در بررسی پیشینهٔ پژوهش مشخص شد که تاکنون مطالعه‌ای در زمینهٔ بررسی میزان توجه به ابعاد هفت‌گانهٔ اهداف مصوب در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه ایران انجام نشده است؛ اما پژوهش‌های متعددی در حوزهٔ اهداف مصوب انجام شده است که در این مطالعات یا عمدتاً به بررسی میزان تحقق اهداف دورهٔ متوسطه از دیدگاه دبیران و دانش آموزان پرداخته‌اند (مانند: دباغ کرمانی، ۱۳۹۰؛ هاشم زاده، ۱۳۸۷)، یا به تحلیل میزان انطباق اهداف راهنمای برنامه‌های درسی با اهداف مصوب (مانند: یزدانی و حسنی، ۱۳۹۰)، یا اهداف مصوب را از جهت قابلیت اجرایی داشتن و سنجش میزان مطلوبیت تحقق، بررسی کرده‌اند (مانند: پارسا، ۱۳۸۷؛ کریم پور، ۱۳۸۰) و یا با نگرش پرداختن به بُعد سیاسی بررسی شده‌اند (مانند: قاضی جرار[3]، ۲۰۱٤؛ مری[4]، ۲۰۱۲؛ ریوللی[5]، ۲۰۱۰). در عین حال، میزان توجه به اهداف مصوب در بُعد اخلاقی (مانند: نجفی و همکاران، ۱۳۹۳؛ آتشک، ۱۳۹۱) و بُعد اجتماعی (مانند: میدگلی

---

1. Content Analysis
2. Alkin
3. Ghazi Jarrar
4. Merey
5. Rivelli

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

و اندرمان[1]، ٢٠٠٣، اشمیت[2] و همکاران، ١٩٩٩) نیز در برخی تحقیقات انجام شده است.

با توجه به این که هدف‌گذاران نظام آموزشی در تدوین اهداف کلی دورهٔ متوسطه به برنامهٔ درس خاصی نظرنداشته‌اند و این مجموعه، چنانچه از نام آن بر می‌آید برای مجموعهٔ دروس نظام آموزشی تدوین شده است و لذا هر یک از دروس، علاوه بر محور کانونی خاص خود، لازم است تا سر حد امکان در خصوص توسعهٔ سایر ابعاد اهداف کوشا باشند؛ بنابراین در این جا کتاب‌های درسی ادبیات فارسی، با توجه به توضیحات بالا و نیز تمایل محققان و همچنین تمرکز آنان بر این نوع از کتاب‌های درسی به واسطهٔ انجام تعدادی کار پژوهشی دیگر بر روی آن‌ها، انتخاب شده و سعی شده اند. این جامعیت توجه به جمیع جهات اهداف مصوب، در آن‌ها ملاحظه شود تا ضمن روشن شدن موضوع، تصویر مناسبی در اختیار مسئولین، برنامه‌ریزان، مؤلفین کتاب‌های درسی و سایر علاقه‌مندان قرار گیرد.

روش‌شناسی پژوهش

با توجه به تحلیل کمّی، عینی و نظام‌دارِ کتاب‌های درسی در زمینهٔ توجه به ابعاد هفت‌گانهٔ اهداف مصوب و همچنین ابزار مورد استفاده، روش پژوهش حاضر توصیفی از نوع تحلیل محتوا می‌باشد است. مقوله‌بندی و تعیین شاخص‌ها در این تحقیق با روش جعبه‌ای[3] انجام پذیرفته است. همچنین باید اضافه کرد که واحد ثبت[4]، مضمون بوده و روش شمارش نیز، فراوانی می‌باشد.

جامعهٔ پژوهشی، کلیهٔ کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه در سال تحصیلی ٩٣- ١٣٩٢ می‌باشند. با توجه به ماهیت موضوع پژوهش و محدودیت جامعهٔ آماری از نمونه‌گیریِ صرف نظر شده، کل آن‌ها به عنوان نمونه در نظر گرفته شده‌اند.

در این پژوهش، ابزار گردآوری داده‌ها، چک لیست محقق‌ساخته بوده که به منظور ساخت آن، پس از مطالعهٔ مبانی نظریِ موضوع و بررسیِ اهدافِ مصوبِ شورای عالی آموزش‌وپرورش (١٣٨٤)، فرم تحلیل محتوا در هفت دستهٔ اعتقادی، اخلاقی، علمی و

[1]. Midgley & Anderman

[2]. Schmitt

[3]. Procedure Parboil

[4]. Recoding Unit

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

آموزشی، فرهنگی و هنری، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی که هر کدام شامل اهداف مصوب آن طبقه بود، تنظیم شد.

به منظور تعیین روایی[1] ابزار، از روش روایی صوری-محتوایی و نظر متخصصان استفاده شده است. به این ترتیب که فرم اولیهٔ تحلیل محتوا، که شامل کلیهٔ ابعاد هفت‌گانهٔ اهداف مصوب بود، در اختیار گروهی از صاحب‌نظران برنامه‌ریزی درسی برای تغییر و اصلاح قرار گرفت که پس از اعمال نظر آن‌ها، چک‌لیستِ تحلیل محتوا تهیه شد.

برای تعیین پایایی[2] ابزار نیز از روش بازآزمایی (آزمون – آزمون مجدد)[3] استفاده شد. بدین صورت که پس از دو بار مطالعهٔ کتاب‌های درسی ادبیات فارسی به فاصلهٔ دو هفته، مقدار ضریب همبستگی ۰/۸۶ بین فراوانی‌های شمارش شده حاصل گشت.

با توجه به روش پژوهش، اهداف و نوع مقیاس اندازه‌گیری، تحلیل آماری داده‌ها در سطح توصیفی انجام شده و در این ارتباط از شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی همچون فراوانی، درصد، میانگین، رتبه‌بندی و جداول استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

در این قسمت، نتایج بررسی سؤال‌های پژوهش به تفکیک در هشت قسمت تشریح شده است:

سؤال اوّل: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه نسبت به بُعد اعتقادی اهداف مصوب در سال ۱۳۹۲ توجه شده است؟

تحلیل کتاب‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که در مجموع، ۵۱۱ مرتبه به بُعد اعتقادی اهداف مصوب توجه شده که میزان آن در هر یک از کتاب‌ها متفاوت است. در جدول شمارهٔ یک، مجموع فراوانی و درصدهای مربوط به مقوله‌های اعتقادی در کتاب‌های مورد بررسی به تفکیک پایهٔ تحصیلی آمده که به شرح ذیل است:

---

[1]. Validity

[2]. Reliability

[3]. Test - Retest

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

جدول ١: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه به لحاظ میزان توجه به بُعد اعتقادی اهداف مصوب

اهداف جزئی/ پایه	اوّل	دوم	سوم	چهارم	مجموع
به اصول اعتقادی و مبانی دینی و احکام اسلامی پایبند است.	١	١٣	٤١	٢٤	٧٩
با سیر تکاملی ادیان اشنا است و از اصول اعتقادی خود با استدلال دفاع می‌کند.	٠	٠	٠	٠	٠
در کارها با اتکا به خداوند و با اعتماد به او عمل می‌کند.	٢	٣	٧	٥	١٧
با زندگی انبیاء و ائمه معصومین (ع) اشنا است و رفتار آنان را الگو قرار می‌دهد.	٢٠	٣٤	١٨	٠	٧٢
حاکمیت ولایت‌فقیه را یک اصل قطعی اسلام می‌داند و قدرت تبیین و استدلال در مورد آن را دارد.	١	٢	١	٣	٧
با زندگی شخصیت‌های اسلامی و ایرانی اشنا است و از تجارب آن‌ها در زندگی خود بهره می‌جوید.	٣٦	٥	٨	٧٨	١٢٧
نماز را ستون دین دانسته و ان را اول وقت می‌خواند.	٤	٣	٦	٥	١٨
تا انجا که ممکن است قران تلاوت می‌کند و با مفاهیم و تفاسیر برخی آیات آشنا است.	٥	٢	٢٤	٤	٣٥
از رسالهٔ عملیه استفاده می‌کند.	٠	٠	٠	٠	٠
برای زندگی دنیوی و اخروی خود برنامه‌ریزی می‌کند.	١٥	١١	١٠	١٢	٤٨
انجام اگاهانه تکلیف در برابر خداوند را وظیفه می‌داند.	٦	٣	١٦	٢	٢٧
امر به معروف و ناهی از منکر است.	٥	٤	٧	٨	٢٤
به انجام مستحبات رغبت نشان می‌دهد و از مکروه پرهیز می‌کند.	٣	٢	٤	٦	١٥
حضور در مسجد و شرکت در محافل و مراسم مذهبی و اجتماعی را وظیفهٔ دینی می‌داند.	١٥	١٣	٥	٩	٢٤
مجموع	١١٣	٩٥	١٤٧	١٥٦	٥١١
درصد فراوانی پایه‌ها	٢٢/١	١٨/٦	٢٨/٨	٣٠/٥	١٠٠

سؤال دوم: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه نسبت به بُعد اخلاقی اهداف مصوب در سال ١٣٩٢ توجه شده است؟

تحلیل کتاب‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که در مجموع، ٢٣٢ مرتبه به بُعد اخلاقی اهداف مصوب توجه شده که میزان آن در هر یک از کتاب‌ها متفاوت است. در جدول شمارهٔ دو، مجموع فراوانی و درصدهای مربوط به مقوله‌های اخلاقی در کتاب‌های مورد بررسی به تفکیک پایهٔ تحصیلی آمده که به شرح ذیل است:

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

جدول ۲: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه به لحاظ میزان توجه به بُعد اخلاقی اهداف مصوب

اهداف جزئی/ پایه	اوّل	دوم	سوم	چهارم	مجموع
از عوامل گناه و لغزش دوری می‌جوید.	۳	۱۲	٤	٦	۲۵
ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها را تشخیص می‌دهد و به پاسداری از ارزش‌ها پایبند است.	۱۷	۵	۹	۷	۳۸
از توانایی‌های خود به درستی استفاده می‌کند.	۰	۰	۰	۰	۰
اطاعت از والدین را وظیفهٔ خود می‌داند و دیگران را نیز به اطاعت از آن‌ها تشویق می‌کند.	۲	۱	۰	٤	۷
برای انجام کارهای خود برنامه‌ریزی می‌کند.	۱	۰	۲	۵	۸
انجام کار خیر را در راه خدا عبادت می‌شمارد.	۰	۲	٦	۳	۱۱
افکار و اعمال ناپسند را در شأن خود نمی‌داند و از انجام آن خودداری می‌کند.	۲۰	۱٦	۷	۱۵	۵۹
از لباس‌های مناسب اسلامی و ایرانی استفاده می‌کند.	۰	۰	۰	۰	۰
با دوراندیشی، آیندهٔ بهتری می‌سازد.	۷	٦	۱۱	۲	۲٦
موازین دین و اجتماع را در آراستگی ظاهری رعایت می‌کند و نسبت به ترویج آن اهتمام دارد.	۸	۰	۰	۰	۸
دیگران را با توانایی‌هایشان می‌شناسد و عیب‌جویی را یک ضد ارزش می‌داند.	۰	۰	۰	۱۱	۱۱
کمک به دیگران را بر کمک خواستن از آن‌ها ترجیح می‌دهد و در ترویج آن روحیه می‌کوشد.	٦	۵	۳	۸	۲۲
رفتار و اعمال خود را بر پایهٔ عقل و فکر ارزشیابی و انتخاب می‌کند.	۰	۲	۱	۹	۱۲
رفتاری متعادل دارد و به احساسات خود مسلّط است.	٦	۰	۰	۰	٦
قوانین و مقررات را رعایت می‌کند و در ترویج آن می‌کوشد.	۵	۳	۷	٦	۲۱
مجموع	۷۰	٤۹	٤۳	۷۰	۲۳۲
درصد فراوانی پایه‌ها	۳۰/۲	۲۱/۱	۱۸/۵	۳۰/۲	۱۰۰

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

سؤال سوم: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه نسبت به بُعد علمی و آموزشی اهداف مصوب در سال ١٣٩٢ توجه شده است؟

تحلیل کتاب‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که در مجموع، ١٩٢ مرتبه به بُعد علمی و آموزشی اهداف مصوب توجه شده که میزان آن در هر یک از کتاب‌ها متفاوت است. در جدول شمارهٔ سه، مجموع فراوانی و درصدهای مربوط به مقوله‌های علمی و آموزشی در کتاب‌های مورد بررسی به تفکیک پایهٔ تحصیلی آمده که به شرح ذیل است:

جدول ٣: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره متوسطه به لحاظ میزان توجه به بُعد علمی و آموزشی اهداف مصوب

اهداف جزئی/ پایه	اول	دوم	سوم	چهارم	مجموع
ارتباط میان پدیده‌های سادهٔ علمی، تجربی و محیطی را درک می‌کند.	٠	١	٠	١	٢
در حوزه‌های علوم طبیعی و انسانی اطلاعات کافی دارد و می‌تواند در زندگی از آن‌ها استفاده کند.	٢	١	٢	٤	٩
کتاب‌های نوشته شده به زبان فارسی را روان می‌خواند و به این زبان خوب تکلّم می‌کند.	٢٧	٨	١١	٩	٥٥
آیین نگارش فارسی را می‌داند و می‌تواند به این زبان، نامه، گزارش و مقاله بنویسد.	٥٤	٤٤	٣	٢٥	١٢٦
مجموع	٨٣	٥٤	١٦	٣٩	١٩٢
درصد فراوانی پایه‌ها	٤٣/٢	٢٨/١	٨/٣	٢٠/٣	١٠٠

سؤال چهارم: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه نسبت به بُعد فرهنگی و هنری اهداف مصوب در سال ١٣٩٢ توجه شده است؟

تحلیل کتاب‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که در مجموع، ٧٣٠ مرتبه به بُعد فرهنگی و هنری اهداف مصوب توجه شده که میزان آن در هر یک از کتاب‌ها متفاوت است. در

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

جدول شمارهٔ چهار مجموع فراوانی و درصدهای مربوط به مقوله‌های فرهنگی و هنری در کتاب‌های مورد بررسی، به تفکیک پایهٔ تحصیلی آمده که به شرح ذیل است:

جدول ٤: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه به لحاظ میزان توجه به بُعد فرهنگی و هنری اهداف مصوب

اهداف جزئی/ پایه	اوّل	دوم	سوم	چهارم	مجموع
دستاوردهای فرهنگی و هنری جامعه ایرانی را جزئی از هویت ملی خویش می‌داند.	٥٦	٤٠	١٧	٣٧	١٥٠
جنبه‌هایی از هنر مورد علاقه خود را در انجام فعالیت‌ها به کار می‌بندد و زیباترین لحظه‌ها و پدیده‌ها را به کمک هنر ثبت می‌کند.	٧	١٩	٢٢	١٧	٦٥
به شناخت خصوصیات برجسته هنری و فرهنگی ملل علاقه‌مند است و در نقد آن‌ها از تجارب و دستاوردهای فرهنگی کشور خود و دیگر کشورها استفاده می‌کند.	٩	٢٠	١١	١٨	٥٨
با مفاخر فرهنگ و هنر آشنا است و از آن‌ها استفاده می‌کند.	١	٢	٧	٣	١٣
به مطالعه تاریخ و فرهنگ و تمدن اسلام، ایران و جهان علاقه مند است.	٧٠	٤٤	١٠	٥١	١٧٥
به زبان و لهجهٔ بومی و محلی خود علاقه‌مند است.	١٧	٤٨	٣٧	٦٥	١٦٧
آثار فرهنگی و هنری را ارزیابی و فرهنگ و هنر اصیل را تشخیص می‌دهد.	٥	١٤	٦	٨	٣٣
به نقش مهم زبان فارسی در ایجاد ارتباط و وحدت فکری و فرهنگی ایرانیان، واقف و با آثار برجسته ادب فارسی مأنوس است.	٢١	١٦	٩	٢٣	٦٩
مجموع	١٨٦	٢٠٣	١١٩	٢٢٢	٧٣٠
درصد فراوانی پایه‌ها	٢٥/٥	٢٧/٨	١٦/٣	٣٠/٤	١٠٠

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

سؤال پنجم: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه نسبت به بُعد اجتماعی اهداف مصوب در سال ١٣٩٢ توجه شده است؟

تحلیل کتاب‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که در مجموع، ٢٧٨ مرتبه به بُعد اجتماعی اهداف مصوب توجه شده که میزان آن در هر یک از کتاب‌ها متفاوت است. در جدول شمارهٔ پنج مجموع فراوانی و درصدهای مربوط به مقوله‌های اجتماعی در کتاب‌های مورد بررسی، به تفکیک پایهٔ تحصیلی آمده که به شرح ذیل است:

جدول ٥: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه به لحاظ میزان توجه به بُعد اجتماعی اهداف مصوب

اهداف جزئی/ پایه	اوّل	دوم	سوم	چهارم	مجموع
برای تقویت ارتباطات عاطفی و اجتماعی اعضای خانواده، همسایگان و دوستان تلاش می‌کند.	١٦	١٠	٨	٢٠	٥٤
اهمیت تشکیل خانواده را می‌داند و با ویژگی‌های خانوادهٔ متعادل آشنا است.	٠	٠	٤	٦	١٠
برای حفظ و توسعهٔ یکپارچگی در اجتماع، تلاش می‌کند.	١٠	٦	٥	٤	٢٥
نسبت به دیگران خیرخواه است و آنان را از انجام کارهای نادرست نهی می‌کند.	١٥	٤	٧	٨	٣٤
مصالح جامعه را بر مصالح فردی ترجیح می‌دهد و قانون را برتر از تمایلات فردی و گروهی می‌داند.	٦	٣	٩	١٨	٣٦
به رعایت حقوق دیگران پایبند است.	٠	٠	٢	٣	٥
در فعالیت‌های اجتماعی، اگاهانه و با علاقه‌مندی شرکت می‌کند.	٤	٩	١٢	١٢	٣٥
مسئولیت‌های افراد را در اجتماع درک می‌کند و نسبت به انها از خود رفتار مناسب نشان می‌دهد.	٦	٧	١٥	٨	٣٦
در ارتباط با نظرات و عقاید دیگران با سعهٔ صدر برخورد می‌کند.	١٢	٦	١٠	١٣	٤١
درصد فراوانی پایه‌ها	٣٠/٢	٢١/١	١٨/٥	٣٠/٢	١٠٠

سؤال ششم: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه نسبت به بُعد سیاسی اهداف مصوب در سال ١٣٩٢ توجه شده است؟

تحلیل کتاب‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که در مجموع، ٦٤٢ مرتبه به بُعد سیاسی اهداف مصوب توجه شده که میزان آن در هر یک از کتاب‌ها متفاوت است. در جدول

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

شمارهٔ شش، مجموع فراوانی و درصدهای مربوط به مقوله‌های سیاسی در کتاب‌های مورد بررسی، به تفکیک پایهٔ تحصیلی آمده که به شرح ذیل است:

جدول ٦: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه به لحاظ میزان توجه به بُعد سیاسی اهداف مصوب

اهداف جزئی/ پایه	اوّل	دوم	سوم	چهارم	مجموع
مبانی حاکمیت در نظام جمهوری اسلامی ایران را می‌داند و به آن اعتقاد دارد.	۰	۰	۰	۰	۰
نظام‌های حکومتی جهان را می‌شناسد و آن‌ها را نقد می‌کند.	۲۳	۱۹	۰	۰	٤۲
آثار مثبت حکومت دینی و ولایت‌فقیه را در سعادت دنیا و آخرت می‌فهمد.	۰	۰	۱٦	۰	۱٦
با جغرافیای سیاسی ایران و کشورهای اسلامی آشنا است و تفاوت‌های مختلف آن‌ها را می‌داند.	۰	۹	۰	۱۹	۲۸
برای حفظ استقلال، آزادی و عدم وابستگی، ازخودگذشته و ثابت قدم است.	۰	۳۲	۰	۲۵	۵۷
با قانون اساسی و اصول آن آشنا است.	۰	۰	۰	۰	۰
روحیهٔ سلحشوری دارد و برای حفظ کیان اسلام و ایران ازخودگذشتگی نشان می‌دهد.	۳٦	۵۳	۲۹	۹٤	۲۱۲
با شیوه‌های استعمار نوین اشنا است و راه‌های مقابله با ان را می‌داند.	۰	٦	۰	۰	٦
شیوه‌های تبلیغی دشمنان را می‌شناسد و در مقابل آن عکس‌العمل مناسب نشان می‌دهد.	۰	۰	۰	۰	۰
حفظ وحدت و یکپارچگی جامعه را لازمهٔ امنیت ملی می‌داند و برای تحقق آن تلاش می‌کند.	۸	٤	۱۳	۵٤	۷۹
برای ایجاد زمینه‌های وحدت مسلمین و رهایی مستضعفین احساس مسؤولیت می‌کند.	۸	۲٦	۸	۲۸	۷۰
به انجام فعالیت‌های سیاسی به عنوان تکلیف دینی و ملی پایبند است و مسائل سیاسی را تحلیل می‌کند.	۱۸	٦	۰	۵۷	۸۱
با معنای انتظار آشنا است و وظایف مسلمین را در زمان غیبت از لحاظ مبارزات سیاسی می‌داند.	۸	۱۷	۱٦	۱۰	۵۱
مجموع	۱۰۱	۱۷۲	۸۲	۲۸۷	٦٤۲
درصد فراوانی پایه‌ها	۱۵/۷	۲٦/۸	۱۲/۸	٤٤/۷	۱۰۰

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

سؤال هفتم: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه، نسبت به بُعد اقتصادی اهداف مصوب در سال ١٣٩٢ توجه شده است؟

تحلیل کتاب‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که در مجموع، ٧١ مرتبه به بُعد اقتصادی اهداف مصوب توجه شده که میزان آن در هر یک از کتاب‌ها متفاوت است. در جدول شمارهٔ هفت، مجموع فراوانی و درصدهای مربوط به مقوله‌های اقتصادی در کتاب‌های مورد بررسی، به تفکیک پایهٔ تحصیلی آمده که به شرح ذیل است:

جدول ٧: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه به لحاظ میزان توجه به بُعد اقتصادی اهداف مصوب

اهداف جزئی/ پایه	اوّل	دوم	سوم	چهارم	مجموع
کار را عبادت می‌شمارد و از تن‌پروری و راحت‌طلبی دوری می‌جوید.	٧	٥	٩	٤	٢٥
با عشق و علاقه، با پی‌گیری و سخت‌کوشی وظایف شغلی خود را به خوبی انجام می‌دهد.	٠	٠	٠	٠	٠
با منابع اقتصادی کشور، منطقه و جهان اشنایی دارد و برای توسعهٔ آن‌ها تلاش می‌کند.	١	٢	٤	١	٨
حقوق مالکیت فردی و اجتماعی را می‌داند و رعایت می‌کند.	٣	٦	٨	٢	١٩
مشاغل مولد و مشروع جامعهٔ خود را می‌شناسد و برای دست‌یابی به آن‌ها تلاش می‌کند.	٠	١	٢	١	٤
برای ارتقاء سطح اقتصادی خانواده تلاش می‌کند.	١	٠	١	٠	٢
راه‌های کسب و استمرار استقلال اقتصادی کشور را می‌داند.	٢	١	٢	٢	٧
منابع مادی و ثروت‌های ملی را از آنِ خداوند و متعلق به همهٔ نسل‌ها می‌داند.	١	٠	٣	١	٥
در فعالیت‌های اقتصادی از علم اقتصاد استفاده می‌کند.	٠	٠	٠	٠	٠
برای تقویت استقلال اقتصادی کشور، استفاده از تولیدات داخلی را در مقایسه با کالاهای مشابه خارجی افتخار می‌داند و در ترویج آن می‌کوشد.	٠	١	٠	٠	١
مجموع	١٥	١٦	٢٩	١١	٧١
درصد فراوانی پایه‌ها	٢١/١	٢٢/٥	٤٠/٨	١٥/٥	١٠٠

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

سؤال هشتم: به چه میزان کتاب‌های درسی پایه‌های تحصیلی دورهٔ متوسطه، نسبت به ابعاد هفت‌گانهٔ اهداف مصوب در سال ۱۳۹۲ توجه نموده است؟

تحلیل کتاب‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که میزان توجه به ابعاد هفت‌گانهٔ اهداف مصوب در هر یک از پایه‌های تحصیلی متفاوت است. در جدول شمارهٔ هشت و همچنین نمودارهای شمارهٔ هشت و نه، مجموع فراوانی‌های مربوط به اهداف مصوب در کتاب‌های مورد بررسی، به تفکیک بُعد مورد بررسی آمده که به شرح ذیل است:

جدول ۸: جمع‌بندی تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه نسبت به اهداف مصوب سیاسی و اجتماعی

اهداف مصوب	آماره	کتاب‌های ادبیات فارسی				مجموع
		پایهٔ اوّل	پایهٔ دوم	پایهٔ سوم	پایهٔ چهارم	
اعتقادی	فراوانی	۱۱۳	۹۵	۱٤۷	۱٥٦	٥۱۱
	درصد	٤/۳	۳/٦	٥/٥	٥/۹	۱۹/۲
اخلاقی	فراوانی	۷۰	٤۹	٤۳	۷۰	۲۳۲
	درصد	۲/٦	۱/۸	۱/٦	۲/٦	۸/۷
علمی و آموزشی	فراوانی	۸۳	٥٤	۱٦	۳۹	۱۹۲
	درصد	۳/۱	۲	۰/٦	۱/٥	۷/۲
فرهنگی و هنری	فراوانی	۱۸٦	۲۰۳	۱۱۹	۲۲۲	۷۳۰
	درصد	۷	۷/٦	٤/٥	۸/٤	۲۷/٥
اجتماعی	فراوانی	٦۹	٤٥	۷۲	۹۲	۲۷۸
	درصد	۲/٦	۱/۷	۲/۷	۳/٥	۱۰/٥
سیاسی	فراوانی	۱۰۱	۱۷۲	۸۲	۲۸۷	٦٤۲
	درصد	۳/۸	٦/٥	۳/۱	۱۰/۸	۲٤/۲
اقتصادی	فراوانی	۱٥	۱٦	۲۹	۱۱	۷۱
	درصد	۰/٦	۰/٦	۱/۱	۰/٤	۲/۷
جمع کل	فراوانی	٦۳۷	٦۳٤	٥۰۸	۸۷۷	۲٦٥٦
	درصد	۲٤	۲۳/۹	۱۹/۱	۳۳	**۱۰۰**

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

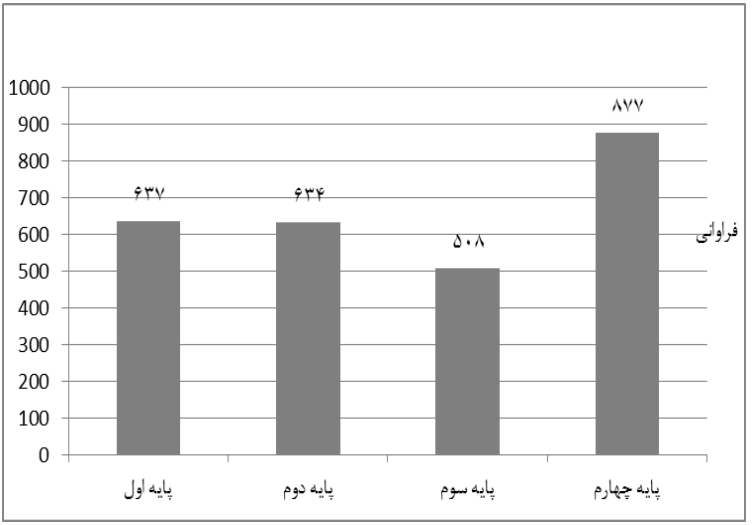

نمودار ١: جمع‌بندی تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه، نسبت به ابعاد هفت‌گانهٔ اهداف مصوب

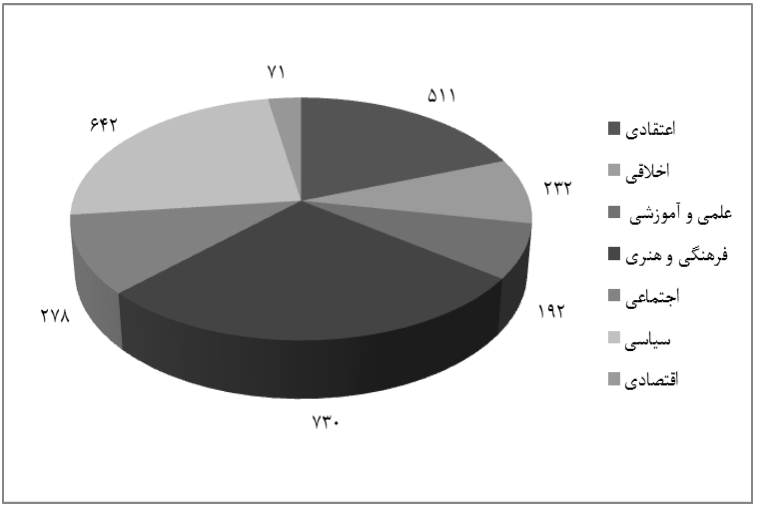

نمودار ٢: جمع‌بندی تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه، نسبت به ابعاد هفت‌گانهٔ اهداف مصوب

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

نتیجه‌گیری

هدف کلی آموزش‌وپرورشِ هر جامعه‌ای این است که دانش‌آموزان را طبق الگوی اعتقادات و ارزش‌های فرهنگی، دینی، اجتماعی و سیاسی خود تربیت کند و انسانی متناسب و شایستهٔ آن جامعه تحویل دهد. بر همین اساس، هر جامعه‌ای از انسانِ مطلوب خود تصوری دارد و معنا و غایت معینی برای آن قائل است. از این رو می‌کوشد افراد خود را بر اساس این تصور و معنا تربیت کند؛ بنابراین برای تعیین این اهداف، مستلزم ملاحظات فلسفی، دینی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است.

اهداف مصوب، ابزاری برای شکوفاسازی استعدادهای مختلف دانش‌آموزان است. به عبارت دیگر این گونه اهداف در راستای تربیت انسان‌هایی هستند که خود را در برابر خدا و خلق خدا، مسئول بدانند و در اداره و ساماندهی عرصه‌های گوناگون به وظایف خود عمل کنند.

در نهایت، حقیقتِ اهداف مصوب، گزاره‌هایی توصیفی‌اند که جهت‌گیری کلی را مشخص نموده و در فرایند تعلیم‌وتربیت چهار نقش اساسی دارند: ۱- فعالیت‌های آموزشی را رهبری و هدایت می‌کنند؛ ۲- در متصدیان تعلیم‌وتربیت ایجاد انگیزه می‌کند و آنان را برای دستیابی به اهداف مورد نظر، به جوشش و حرکت وا می‌دارد؛ ۳- به کمک آن‌ها می‌توان فعالیت‌های دانش‌آموزان را ارزیابی کرد و ضعف و قوت آن‌ها را شناسایی و در نهایت اصلاح نمود؛ ٤- با توسل به آن‌ها فعالیت‌های همهٔ دست‌اندرکاران تعلیم‌وتربیت با یکدیگر هماهنگ می‌گردد و در نتیجه از کارهای موازی و متعارض جلوگیری می‌شود.

پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل میزان توجه به ابعاد هفت‌گانهٔ اهداف مصوب در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطهٔ ایران انجام شده و طی آن ابعاد و مقوله‌های مرتبط در محتوای کتاب‌های درسی مذکور بررسی گردید. نتایج نشان می‌دهد که:

در آموزش‌وپرورش نه تنها تعلیمات دینی خاص، بلکه همهٔ برنامه‌ها و آموزش‌ها باید به عنوان اجزای یک مجموعهٔ هماهنگ اسلامی، برحسب اقتضاء و گنجایش، جنبه

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

و جهت دینی داشته باشد که نتایج تحلیل کتاب‌های مورد بررسی با ٥١١ فراوانی، حاکی از توجه بسیار خوب به بُعد اعتقادی اهداف مصوب است. یافته‌های مذکور با نتایج پژوهش هاشم‌زاده (١٣٨٧) که توجه به مباحث اعتقادی در اهداف و محتواهای برنامه درسی را در حد بالای متوسط گزارش کرده بود، همسو و با نتایج پژوهش‌های دباغ کرمانی (١٣٩٠)، یزدانی و حسنی (١٣٩٠) و کریم‌پور (١٣٨٠) ناهمسو است.

در کتاب‌های ادبیات فارسی، ٢٣٣ مورد به ارائهٔ مباحث گوناگون اخلاقی پرداخته شده است، اما اختلاف مشاهده شده بین فراوانی مؤلفه‌های مورد بررسی در پایه‌های مختلف، حاکی از آن است که توجه به بُعد اخلاقی اهداف با شیب رو به رشد و مناسبی همراه نبوده است؛ زیرا سطح توجه در هر پایه، باید متناسب با آن پایه باشد و در پایه‌های بالاتر، توجه بیشتر و همین‌طور سیر صعودیِ توجه تا پایهٔ چهارم ادامه داشته باشد. از طرف دیگر باید اذعان کرد که ماهیّت کتاب‌های درسی ادبیات فارسی طوری است که باید به بُعد اخلاقی توجه کافی نمایند. از قدیم، متون ادب فارسی سرشار از نکات اخلاقی بوده‌اند و فراگیران –حتی در مکاتب– کتاب‌هایی غنی در مورد اخلاق، مانند معراج السعادهٔ را مطالعه می‌نموده‌اند؛ اما یافته‌ها حاکی از آن است که این موضوع تحقق نیافته است که جا دارد مؤلفین کتاب‌های درسی به آن توجه کافی نمایند. یافته‌های مذکور با نتایج پژوهش‌های نجفی و همکاران (١٣٩٣) و آتشک (١٣٩١) همسو است. نجفی و همکاران در پژوهش خود علت مغفول واقع شدن بسیاری از اهداف را عدم توجه برنامه ریزان و مؤلفان تلقی می‌کنند و آتشک نیز توجه نامتوازن به بُعد اخلاقی اهداف مصوب را به نبود تداوم در سازمان‌دهی محتوای کتاب‌ها ربط می‌دهد.

به بُعد علمی و آموزشی اهداف مصوب نیز، ١٩٢ مرتبه توجه شده که سهم کتاب‌های ادبیات فارسی پایه‌های اوّل، دوم، سوم و چهارم متوسطه به ترتیب ٨٣، ٥٤، ١٦ و ٣٩ فراوانی است. سیر نزولی فراوانی مؤلفه‌ها از پایهٔ اوّل به پایهٔ چهارم نشان از کاهش توجه به مقوله علمی و آموزشی است. یافته‌های مذکور با نتایج پژوهش‌های

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

یزدانی و حسنی (۱۳۹۰)، هاشم‌زاده (۱۳۸۷) و کریم‌پور (۱۳۸۰) همسو و با یافته دباغ کرمانی (۱۳۹۰) ناهمسو است.

مشاهدهٔ ۷۳۰ مرتبه اشاره به بُعد فرهنگی و هنری اهداف مصوب، نشانگر آن است که کتاب‌های مذکور با توجه بالای خود به این بُعد، گام خوبی برای انتقال آداب و رسوم و فرهنگ‌پذیری دانش‌آموزان برداشته‌اند. یکی از دلایل توجه مطلوب به این بُعد را چنین می‌توان تبیین نمود که تربیت و فرهنگ، دو مقوله و حوزهٔ ظریف و پیچیده هستند که مؤثر بر یکدیگر می‌باشند. تربیت، زمینه‌ساز رشد و شکوفایی استعدادها و ظهور و بروز توانمندی‌های دانش آموزان بوده و فرهنگ، با همهٔ عناصر و ارکان و مؤلفه‌های آن، مؤثر بر چگونگی این بروز و ظهور استعدادها در کنار عوامل اثرگذار دیگر می‌باشد. این یافته‌ها نیز با نتایج پژوهش‌های دباغ کرمانی (۱۳۹۰)، پارسا (۱۳۸۷) همسو و با نتایج پژوهش هاشم‌زاده (۱۳۸۷) ناهمسو است.

کتاب‌های ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه، به بُعد اجتماعی اهداف مصوب با ۲۷۸ فراوانی، توجه نسبتاً خوبی داشته‌اند و توانسته‌اند دانش‌آموزان را با رسالت زمینه‌سازی عمل به وظایف اجتماعی در مقابل سایر انسان‌ها آشنا کنند. یافته‌های مذکور با نتایج پژوهش‌های میدگلی و اندرمان (۲۰۰۳)، اشمیت و همکاران (۱۹۹۹) همسو است.

به اهداف مصوب سیاسی که ابزاری برای شکوفاسازی استعدادهای سیاسی دانش‌آموزان و پرورش ارزش‌های دینی آنان هستند، ٦٤٢ مرتبه توجه شده است که نشان از حسن توجه و عملکرد مطلوب مؤلفان کتاب‌های درسی ادبیات فارسی به این بُعد است. یافته‌های مذکور با نتایج پژوهش‌های مری (۲۰۱۲)، ریوللی (۲۰۱۰)، همسو و با نتایج پژوهش قاضی جرار (۲۰۱٤) ناهمسو است.

تحلیل وضعیت مقوله‌های بُعد اقتصادی اهداف مصوب، نشان می‌دهد که برنامهٔ درسی ادبیات فارسی با ۷۱ مرتبه توجه، از به بارآوردنِ تجربیاتِ اقتصادی در دانش‌آموزان عاجز می‌باشد. چنین محرومیتی حتماً بر جریان تربیت اقتصادی دانش‌آموزان اثری تعیین‌کننده بر جای می‌گذارد. یافته‌های مذکور با نتایج پژوهش‌های

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

پارسا (١٣٨٧) و کریم‌پور (١٣٨٠) همسو و با یافته‌های دباغ کرمانی (١٣٩٠) و یزدانی و حسنی (١٣٩٠) ناهمسو است.

همچنین نگاهی به نتایج میزان توجه در پایه‌های مختلف تحصیلی نشان می‌دهد که زنگ خطری مهم در محتوای کتاب پایهٔ سوم به گوش می‌رسد. به گونه‌ای که در این کتاب به بسیاری از ابعاد اخلاقی، علمی – آموزشی و فرهنگی – هنری کمترین توجه شده و در عوض، بیشترین توجه به بُعد اقتصادی معطوف بود.

به نظر می‌رسد اشاعهٔ ابعاد هفتگانهٔ اهداف مصوب، چنانچه که باید جامعیت ندارد و مبیّن ناهمگونی کتاب‌های درسی در پایه‌های مختلف تحصیلی می‌باشد؛ چنین اختلافِ توجهی می‌تواند معلول عواملی مانند نگرش برنامه‌ریزان درسی، ترجیحات مؤلفان، محدودیت در حجم کتاب‌ها و تلقیِ کافی بودن فراوانی‌های بیان شده، باشد. یافته‌های مرتبط با وضعیت مؤلفه‌ها نشان می‌دهد که توزیع توجه، بین ابعاد تبیینی نیز متناسب و متوازن نیست؛ چرا که به برخی از آن‌ها توجه بسیار ناچیزی شده است. علت این نوع از نارسایی را می‌توان در دو بخش عملی و نظری جستجو کرد. این، از آن جهت است که تعلیم‌وتربیت در شکل کلی و آموزش ادبیات فارسی در شکل جزئی‌تر، تار و پودی در هم تنیده از عمل و نظر است. برخی از نارسایی‌های آن، نتیجه کج‌روی در عرصهٔ روابط عملی و برخی حاصل کج‌اندیشی در مقام نظر است. با توجه به تعامل و در هم تنیدگی عمل و نظر، ضعف‌های موجود در کتاب‌های درسی مذکور، شکل بسیط نظری یا عملی ندارد؛ بلکه به صورت بافت‌های پیچیده، آشکار می‌گردند که در آن‌ها اعمال و اندیشه‌ها، یکدیگر را تأیید و تقویت می‌کنند.

نارسائی موجود در توجه به اهداف مصوب، می‌تواند بخش‌های مختلف آموزش‌وپرورش دورهٔ متوسطه را تحت الشعاع قرار داده و آثار و پیامدهای نامطلوبی ایجاد نماید.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

پیشنهادهای عملی برای کاربست یافته‌های پژوهش

اهداف مصوب و تأکید کتاب‌های درسی ادبیات فارسی بر این موضوع، مقوله‌ای بسیار مهم به شمار می‌آید؛ بنابراین پیشنهاد می‌گردد:

– محتوای برنامهٔ درسی تهیه شده، کاملاً طبق بودجه‌بندی هدف – محتوا، در مرحلهٔ طراحی برنامهٔ درسی کتاب‌های ادبیات فارسی باشد تا محتوا بیش‌ترین انطباق را با اهداف مصوب داشته باشد.

– در طراحی و تدوین محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دورهٔ متوسطه، ابعاد علمی و آموزشی و اقتصادی و همچنین آن بخش از سایر ابعاد که توجهی به آن‌ها نشده است، به عنوان حلقه‌ای مفقوده بیش‌تر از پیش مد نظر قرار گیرند.

– کتاب‌های مورد بررسی، همچنان عرصهٔ توجه بیشتر به این مبحث مهم (ابعاد اهداف مصوب) را در خود دارند. در این راستا باید اذعان نمود که برای ایجاد تغییر لازم است از طرف صاحب‌نظران و نویسندگان بزرگ در محتوای کتاب‌ها به شیوه‌های مستقیم و غیر مستقیم، اصلاحاتی صورت پذیرد.

– با توجه به اقتضائات آموزش‌وپرورش در عصر جدید و لزوم همخوانی بیشتر کتاب‌های درسی ادبیات فارسی با اهداف مصوب، صاحب‌نظرانِ مرتبط سعی کنند مقوله‌های اهداف مصوب را به صورت مارپیچی برنامه درسی مارپیچی، یکی از روش‌های تنظیم محتوا است که در آن برخی مفاهیم یا موضوع‌های اساسی به تدریج در طول برنامهٔ درسی عرضه می‌شوند؛ بدون آن که تمامی زمینهٔ مورد یادگیری به طور کامل و منظم تکرار شود. در این شیوه با تعیین توالی تجربیات یادگیری، یادگیرندگان با جنبه‌های معین موضوعات آشنا می‌شوند و موقعیت برای برخورد دوباره آن‌ها در شکل پیچیده‌تر، در سال‌های متوالی فراهم می‌شود. این شیوه برای این به وجود آمده که مطالعات یادگیرندگان را عمیق‌تر سازد (فتحی‌واجارگاه، ۱۳۹۰: ۱۹۱ – ۱۹۰) درخلال برنامه‌های درسی خود، تنظیم نموده و ارائه دهند.

– طراحی بسته‌ها و نرم‌افزارهای مرتبط با اهداف مصوب می‌تواند به عنوان مکمل کتاب‌های درسی ادبیات فارسی مورد استفاده قرار گیرد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

– دست‌اندرکاران آموزش‌وپرورش می‌توانند به کمک آموزش‌های ضمن خدمت، اهمیت پرداختن به مفاهیم مرتبط با اهداف مصوب را برای دبیران و سایر عوامل مدرسه توضیح و تشریح نمایند تا این مباحث به برنامهٔ درسی پنهان[1] یا برنامهٔ درسی مغفول[2] در حوزهٔ ادبیات فارسی تبدیل نشود.

منابع

– آتشک، محمد؛ توفان، مهوش و احمدی، آمینه (١٣٩١)، «تحلیل کمّی محتوای کتاب‌های فارسی از منظر اهداف اخلاقی مصوب دوره ابتدایی»، *فصلنامهٔ اخلاق در علوم و فناوری*، سال ٧، شماره ٢٨، ص ٨٠ – ٧١.

– پارسا، عبدالله (١٣٨٧) «سنجش میزان مطلوبیت تحقق اهداف آموزش متوسطه در استان خوزستان»، *فصلنامهٔ مطالعات برنامهٔ درسی*، سال ٣، شماره ١١، ص ٤٣ – ٢٧.

– جعفری‌هرندی، رضا؛ نصر، احمد رضا و میرشاه‌جعفری، ابراهیم (١٣٨٧)، «تحلیل محتوا روشی پرکاربرد در مطالعات علوم اجتماعی، رفتاری و انسانی، با تأکید بر تحلیل محتوای کتاب‌های درسی»، *فصلنامهٔ حوزه و دانشگاه*، سال ١٤، شماره ٥٥، ص ٥٨– ٣٣.

– خلخالی، مرتضی (١٣٨١)، *آسیب‌شناسی نظام برنامه‌ریزی درسی ایران و راهبردهایی برای اصلاح آن*، تهران: سوگند.

– دباغ‌کرمانی، مهرداد (١٣٩٠)، *تعیین میزان تحقق اهداف دورهٔ متوسطه ایران از دیدگاه دبیران و دانش آموزان سوم متوسطه و پیش دانشگاهی شهرستان رشت*، پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد، دانشگاه کاشان.

– سبحانی‌نژاد، مهدی؛ طیبانی، طیبه (١٣٨٥)، «بررسی میزان انطباق محتوای کتاب‌های درسی جدید التألیف حرفه و فن دورهٔ راهنمایی تحصیلی با اهداف مصوب»، *دوماهنامهٔ دانشور رفتار*، سال ١٣، شماره ٢١، ص ١٤– ١.

– شکوهی، غلامحسین (١٣٨٧)، *تعلیم‌وتربیت و مراحل آن*، مشهد: به نشر.

– شورای عالی آموزش‌وپرورش (١٣٨٤)، *مجموعهٔ مصوبات شورای عالی آموزش‌وپرورش*، تهران: مدرسه.

[1]. Hidden Curriculum

[2]. Null Curriculum

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

- فتحی واجارگاه، کورش (۱۳۹۰)، *اصول و مفاهیم برنامه ریزی درسی*، تهران: بال.

- کریم‌پور، شهین (۱۳۸۰)، *بررسی قابلیت اجرایی اهداف آموزش‌وپرورش دورهٔ متوسطه از دیدگاه جوانان، مشاوران، دبیران، مدیران و اعضای انجمن اولیاء و مربیان و استادان دانشگاه در استان خوزستان*، پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز.

- ملکی، حسن (۱۳۹۳)، *مبانی برنامه ریزی درسی آموزش متوسطه*، تهران: سمت.

- مقدم‌زاده، علی (۱۳۹۳)، *بررسی جایگاه مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در اهداف مصوب دورهٔ متوسطه و راهکارهای مؤثر نهادینه‌سازی آن در مدارس از نظر دبیران شهر قم*، پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد، دانشگاه شاهد تهران.

- میزابیگی، علی (۱۳۸۹)، *برنامه‌ریزی درسی و طرح درس در آموزش رسمی و تربیت نیروی انسانی*، تهران: یسطرون.

- نجفی، حسن؛ جعفری هرندی، رضا و رهنما، اکبر (۱۳۹۳)، «تحلیل محتوای بُعد اخلاقی اهداف مصوب در کتاب‌های درسی دورهٔ متوسطه ایران»، *دوفصلنامهٔ معرفت اخلاقی*، سال ۵، شماره ۱۵، ص ۱۰۶ – ۸۷.

- یزدانی، جواد؛ حسنی، محمد (۱۳۹۰)، «بررسی میزان انطباق اهداف راهنمای برنامه‌های درسی (دورهٔ ابتدایی و راهنمایی) با اهداف مصوب شورای عالی آموزش‌وپرورش»، *فصلنامهٔ مطالعات برنامهٔ درسی ایران*، سال ٦، شماره ۲۰، ص ۷۹ – ۵۸.

- هاشم‌زاده، معصوم (۱۳۸۷)، *بررسی میزان تحقق اهداف دورهٔ راهنمایی تحصیلی از دیدگاه افراد مرتبط در استان قم*، قم: شورای تحقیقات آموزش‌وپرورش.

- Alkin. M. C, McNeil, J. D (2002). *Curriculum Evaluation*. In: International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. http:// search.epnet.com/ custlogin.asp? custid=s4864746.

- Ghazi Jarrar, A (2014). Political Concepts in Jordanian Schools Curricula of the Scientific and Literary Streams (Grades 11th and 12th). *Journal of Social and Behavioral Sciences*, (116): 307-315.

- Merey, Z (2012). Political Rights in Social Studies Textbooks in Turkish Elementary Education. *Journal of Social and Behavioral Sciences*, (46): 5656-5660.

- Midgley, C & Anderman, E, L (2003). Differences between elementary and middle school teachers and students: A Goal Theory Approach, *Journal of Early Adolescence*, 15 (1), 90 -113.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]

- Rivelli, S (2010). Citizenship education at high school: A comparative study between Bolzano and Padova (Italy). *Journal of Social and Behavioral Sciences*, (2):4200-4207.
- Schmitt, N & Sacco, JM & Ramey, S & Ramey, C & Chan, D (1999). Parental employment, school climate and children's academic and social development. *Journal of Applied – Psy chology*, 84 (5),737-753.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

[DOI: 10.18869/acadpub.cstp.3.6.121]